



GLÄDJE, HOPP OCH FÖRTROENDE.

Samarbete inom mathjälpen

observationer av modellen för gemensamt arbete inom mathjälpen

Utvecklingsprojektet för nationell samordning av organisationer
inom mathjälpen 2021–2023
Jenni Passoja och Niklas Vaalgamaa
Utredning 4.10.2022

Pämbild: Suvi Elo

Finlands Röda Kors, Fabriksgatan 1 a, 00140 Helsingfors, tfn 020 701 2000

Sammanfattning

Syftet med utredningen har varit att beskriva nuläget inom mathjälpen, samarbetsmodeller och framtidsutsikter, så att det är möjligt att bygga en nationell samordning tillsammans med olika aktörer. Utredningen grundar sig på möten med 39 aktörer inom mathjälpen. Under mötena bekantade vi oss med aktörernas lokaler och verksamhetssätt samt diskuterade samarbete och framtidsutsikter inom mathjälpen. Aktörerna som vi träffade och deras nätverk representerar totalt 316 aktörer inom mathjälpen, som bemöter totalt cirka 1,6 miljoner kunder per år.

Mathjälpen har blivit en etablerad del av den finländska välfärdsstaten. Dess roll kan beskrivas som ett komplement till socialskyddet. Mathjälpen organiseras i Finland främst genom frivilligverksamhet. Mathjälpen anordnas bland annat av den evangeliska-lutherska församlingen och övriga församlingar, olika religiösa föreningar och organisationer. Mathjälpen delas ut på mycket olika sätt: vissa delar ut flera gånger i veckan, vissa har utdelningsevenemang eller gratis måltider några gånger i månaden.

Samarbetet mellan aktörerna inom mathjälpen påverkas av regionala särdrag, såsom hur många mathjälpsaktörer det finns på orten. Mathjälpsaktörerna har huvudsakligen en positiv inställning till samarbetet och ser det som ett stöd för den egna verksamheten. Vi beskrev sju olika samarbetsmodeller: samarbete mellan nätverk, terminaler med svinnsmat, koordinerande nätverk, gemensamt arbete, avtalssamarbete, områdesgränser för organisationer samt en modell för enskilda aktörer. De här modellerna är förenklingar av de mångformiga nätverk och nätverk inom nätverken som finns inom mathjälpen. Kombinationer av dessa modeller kan också förekomma på olika orter.

Enligt utredningen var utmaningarna och bekymren för mathjälpsaktörerna liknande. Bekymmer orsakas bland annat av de ökade kostnaderna, minskningen av svinnsmat och antalet frivilliga. Utgående från utredningen kan man säga att grundorsakerna till behovet av mathjälp inte enbart kan besvaras med mathjälp från den tredje sektorn. Det är också nödvändigt att utveckla den offentliga sektorns verksamheter som främjar välbefinnande och hälsa samt förbättra tillgängligheten till dem.

Innehåll

1 Inledning	5
2 En överblick över mathjälpen i Finland	7
2.1 Mathjälpsarrangörer	7
2.2 Finansiering av mathjälpen	8
2.3 Svinn- och överskottsmat	9
2.4 Logistiken för mathjälpen.....	10
3 Samarbete inom mathjälpen	12
3.1 Samarbetsmodeller inom mathjälpen.....	13
4 Sammanfattning och slutsatser.....	16
Källor	18

1. Inledning

Mathjälpen i Finland kompletterar socialskyddet, minskar ensamheten samt minskar mängden svinn- och överskottsmat (Ohisalo 2017). Mathjälpen har utvecklats under de senaste tio åren med verksamhet som ökar gemenskap och delaktighet. Detta förändrades snabbt 2020 när coronakrisen krävde att aktörerna ändrade fokus för sin mathjälpsverksamhet från lokala mathjälpsevenemang till utdelning av livsmedelskassar. Samtidigt synliggjorde coronakrisen vikten av aktörerna inom mathjälpen som en verksamhet som kompletterar grundskyddet och som en förmåga att reagera på plötsligt förändrade situationer som en del av samhällets beredskap. Till exempel intensifierade Esbo stad sitt samarbete med mathjälpsaktörerna och såg att det färdiga nätverket av mathjälpsaktörer var centralt för organiseringen av nödhjälp under coronakrisen (Alppivuori 2020).

Vikten av mathjälpen betonas i individuella och samhälleliga kriser. Man söker sig ofta till mathjälpen när man står inför en personlig kris eller en undantagssituation i livet, såsom arbetslöshet eller permittering. De som söker mathjälp är för det mesta låginkomsttagare och har ofta ekonomiska, hälsomässiga och sociala problem samtidigt (Ohisalo, 2017). Även finansiella och samhälleliga kriser återspeglas i en individs liv. Behovet av mathjälp har ökat på grund av bland annat coronaviruset, situationen i Ukraina och nu senast inflationen.

Mathjälpen organiseras främst av församlingar, religiösa föreningar samt organisationer. Den största delen av mathjälpsarbetet i Finland utförs av frivilliga. (Ohisalo 2017.) De olika formerna av mathjälp är bland annat utdelning av livsmedel, gemensamma måltider och bodar med svinnmat. Med mathjälp avser vi i vår utredning övergripande hjälpande, varvid hjälpanDET syns som en omfattande verksamhet. Med begreppet syftar vi både på utdelning av livsmedel, gemensamma måltider och verksamhet där mat är en del av verksamheten på något annat sätt.

Mathjälpen är mångformig både ur aktörens synvinkel och för personerna som använder den. I vår utredning beskriver vi hurdan mathjälpsverksamheten är i Finland. Med mathjälpsaktörer avser vi organisationer, föreningar, församlingar och kommuner. Utredningen genomförs som en del av det av social- och hälsovårdsministeriet finansierade utvecklingsprojektet för nationell samordning av organisationer inom mathjälpen, vars syfte är att kartlägga det aktuella läget inom mathjälpen samt bilda en expertgrupp mellan mathjälpsaktörer där mathjälpen i Finland utvecklas genom samarbete. Bakgrunden till utvecklingsprojektet är rapporten *Mat skapar en förbindelse – mathjälp i välfärdsstater (Ruoka luo yhteyden – ruoka-apu hyvinvointivaltiossa)*, som tagits fram av Huvudstadsregionens kompetenscentrum inom det sociala området Socca och som beställdes av SHM.

För utredningen strävade vi till att nå olika aktörer över hela landet. Mellan november 2021 och maj 2022 kontaktade vi 51 aktörer, av vilka vi träffade 39. Av dessa möten ägde 32 rum ansikte mot ansikte i aktörens lokaler och sju via Teams. Av aktörerna var 14 svinnterminaler, samarbetsnätverk eller regionala takorganisationer. De individuella mötena varade vanligtvis en till två timmar. Under mötena bekantade vi oss med aktörens lokaler och verksamhetsmodeller samt diskuterade samarbete och framtidsutsikter inom mathjälpen.

De aktörer och nätverk vi träffade representerade totalt 316 aktörer inom mathjälpen. Aktörernas bakgrundsorganisationer var till exempel evangelisk-lutherska församlingar, olika fria församlingar eller religiösa föreningar samt andra organisationer. Sådana centralorganisationer som fått statsunderstöd av social- och hälsovårdsministeriet har deltagit i utvecklingsarbetet. Dessa är Finlands Nationella Organisation för Arbetslösa rf, ViaDia ry, Blåbandsförbundet i Finland r.f., Samaria rf, Kyrktjänst rf och FRK som ansvarat för den här utredningen. Flera av de organisationer vi träffade tillhör dessutom Förbundet för hjälparbete i hemlandet Koa rf (Kotimaisen avustustyön liitto Koa ry) men får statsunderstöd via Samaria rf. Förutom mathjälpsaktörer träffade vi intressenter inom mathjälpen såsom Dagligvaruhandel rf och flera svinnterminaler som upprätthålls bland annat med understöd från kommuner.

I det andra kapitlet i den här utredningen beskriver vi det aktuella läget för mathjälpen i Finland utgående ifrån våra observationer och tidigare forskning. Vi granskar hurdan mathjälpen är i Finland och hurdana resurser mathjälpsaktörerna har till sitt förfogande. I det tredje kapitlet presenterar vi modeller för samarbete inom mathjälpen. Till sist sammanfattar vi våra observationer. Vi reflekterar också över hur förändringen i mathjälpens verksamhetsmiljö utmanar aktörerna samt hur nya verksamhetsmöjligheter kan skapas i framtiden genom samarbete.

2. En överblick över mathjälpen i Finland

Mer än 1 000 föreningar, organisationer, församlingar och andra aktörer bedriver mathjälpsverksamhet i Finland antingen på heltid eller vid sidan av annan verksamhet (Mathjälpi.fi 2022; Socca 2021). Det finns sannolikt ännu fler aktörer inom mathjälpen, eftersom privatpersoner och gemenskaper i sociala medier ordnar olika välgörenhetsjippon. Mathjälpen har länge varit en oorganiserad medborgarverksamhet, där aktörerna har bedrivit den på sitt eget sätt. Under 2010-talet blev mathjälpen kompaktare, och utvecklingen går mot en mer etablerad och organiserad verksamhet.

Enligt statistikuppgifter från Mathjälpi.fi (Zitting & Nick 2022) rapporterades år 2021 över 24 000 mathjälpssevenemang i tjänsten i 155 kommuner på olika håll i Finland. Tjänsten beräknas användas av cirka en tredjedel av mathjälpsaktörerna, så det faktiska antalet evenemang är mycket högre. Enligt vår utredning har mathjälpsaktörerna i genomsnitt två till fem mathjälpssevenemang per vecka. Mathjälpi är den enda verksamhetsformen endast för en del av mathjälpsaktörerna. Majoriteten av aktörerna inom mathjälpen har olika verksamheten vid sidan om, såsom tjänstevägledning med låg tröskel och rådgivning (t.ex. Socca 2021; Zitting & Nick 2021). Mathjälpsaktörerna vi träffade berättade att de förutom mathjälpi organiserar bland annat hälsopunkter och samtalshjälpi.

Det finns inga exakta statistikuppgifter över antalet personer som besöker mathjälpen. Mathjälpsaktörerna kan ha sina egna uppföljningsdata, men nationella statistikuppgifter finns inte tillgängliga. Olika uppskattningar har dock gjorts. I Soccas (2021) utredning uppskattas att cirka 20 000–30 000 personer deltar i mathjälpsverksamheten varje vecka i Finland. Tuomo Laihiala och Reetta Nick (2021) uppskattar att cirka 100 000–200 000 personer använder mathjälpi per år. År 2021 rapporterade organisationer som delade ut EU-livsmedel 294 644 kundmöten (Livsmedelsverket 2022).

Vi bad aktörerna vi träffade att uppskatta hur många kunder de hade per vecka. Det sammanlagda genomsnittliga antalet kunder per vecka för de 39 aktörer vi träffade, som är verksamma i olika delar av Finland och som representerar 316 olika mathjälpsaktörer, är cirka 31 355. Följaktligen skulle dessa aktörer ha cirka 1,6 miljoner kundmöten per år om de har verksamhet varje vecka under året. Det är anonymt att använda tjänsten Mathjälpi.fi, och därför beskriver uppskattningarna antalet gånger tjänsten används och antalet möten. För att få en uppfattning om mathjälpens effektivitet skulle det vara viktigt att få närmare information om mathjälpens besökare. När antalet besökare kan följas är det möjligt att undersöka vilka faktorer som påverkar ökningen och minskningen av antalet besökare.

2.1 Mathjälpsarrangörer

Mathjälpsverksamheten bedrivs nationellt till största delen av frivilliga (t.ex. Ohi Salo 2017). För mindre mathjälpsaktörer kan verksamheten drivas helt av frivilliga, medan för större aktörer består personalen av avlönade anställda, frivilliga och sysselsatta, såsom personer som deltar i rehabiliterande arbetsverksamhet och arbetsprövare. Utgående från vår utredning har mathjälpsaktörerna i genomsnitt tio till femton frivilliga och en (1) avlönad heltids- eller deltidsanställd som organiserar mathjälpen.

Frivilligarbetet utförs från några timmar upp till fem dagar i veckan. Inom organisationer som bedriver verksamhet helt med frivilliga kan arbetsbördan ibland bli stor om den har få frivilliga eller om några av dem är sjuka. Särskilt under coronapandemin var belastningen för frivilliga hög då bland annat de som tillhör riskgruppen och de som insjuknat i eller varit exponerade för coronan uteblev. Flera aktörer var oroliga över hur deras frivilliga orkade. Några organisationer var också bekymrade över de frivilligas åldersstruktur och kontinuiteten i verksamheten, eftersom det har varit svårt att få unga med i verksamheten.

De största mathjälpsaktörerna har vanligtvis avlönade anställda och sysselsatta, till exempel arbetsprövare eller personer som deltar i rehabiliterade arbetsverksamhet. De anställdas uppgifter är vanligtvis mathjälpsens så kallade osynliga uppgifter (se Ohisalo m.fl. 2013), vilka inkluderar bland annat koordination, kommunikation med givarna, logistik samt administrativa uppgifter. Som stöd för den grundläggande verksamheten har flera organisationer också olika projekt, vars syfte är till exempel verksamhet som främjar delaktighet, agentskap och sysselsättning. Projektet gör det möjligt att anställa arbetstagare på viss tid.

Mathjälpsaktörerna agerar ofta också som aktiva sysselsättare i sitt område och erbjuder möjligheter till arbetsprövningar, perioder med lönesubvention samt rehabiliterande arbetsverksamhet. Särskilt svinnterminalerna har möjlighet att ge utbildning till exempel i arbetsuppgifter inom logistik- och livsmedelsbranschen, och mathjälpen gör det därför möjligt att bekanta sig med arbetet och lärande på arbetsplatsen. Med arbetsuppgifterna strävar man efter att främja den fortsatta sysselsättningen eller att man söker sig till en utbildning. Mathjälpsaktörerna ordnande rehabiliterande arbetsverksamhet om de hade resurser för arbetshandledning på heltid.

2.2 Finansiering av mathjälpen

Mångfalden inom mathjälpen återspeglas också i dess finansieringsbas. Verksamheten finansieras med olika metoder, men det gemensamma för mathjälpsaktörerna är osäkerheten om och bristen på finansiering. Även om mathjälpsverksamheten i Finland har blivit en etablerad stödform som kompletterar grundskyddet, finansieras den huvudsakligen av STEA:s verksamhetsunderstöd och statsunderstöd som beviljas av social- och hälsovårdsministeriet (Socca 2021). Finansieringskällorna för mathjälpsverksamheten inkluderar även kommunernas verksamhet, projektunderstöd samt donationer från privatpersoner och företag. En del aktörer finansierar sin verksamhet genom att samla in årliga medlemsavgifter av sina mathjälpskunder eller genom att begära enskilda ersättningar för matkassarna. Utöver det egna diakoniarbetet stöder församlingarna även andra aktörers mathjälpsverksamhet antingen genom att finansiera den eller genom att tillhandahålla lokaler som mathjälpsaktörerna kan använda.

Mathjälpsaktörerna berättade att de är tvungna att förhandla med kommunerna och städerna varje år om finansieringen. Stadens roll ses som en möjliggörare och finansiär av mathjälpen (se Passoja m.fl. 2021). I vår utredning kom det fram att mathjälpsaktörerna hade mycket olika

erfarenheter av samarbetet med kommunen. I vissa kommuner är kontakten kontinuerlig och det ekonomiska stödet betydande, i andra kommuner finns egentligen ingen kontakt och inget stöd.

Hur tätt samarbetet är bestäms enligt aktörerna av hur intresserad kommunens kontaktperson är av mathjälpen. Dessutom kan bristen på resurser, information, kontakter och arbetstid inverka. Man hoppades på ett tätare samarbete med staden till exempel som ett partnerskapsavtal, som skulle säkerställa kontinuiteten i samarbetet och finansieringen.

Inom mathjälpen har det uppstått oro över hur finansieringen av mathjälpen beaktas i välfärdsområdena. Enligt socialbarometern utvecklar välfärdsområden olika praxis för att stödja organisationers verksamhet. I vissa områden faller stödet för organisationernas verksamhet inom välfärdsområdet, medan ansvaret för att hjälpa organisationerna i andra områden delas mellan kommunerna och välfärdsområdena (Eronen & Londen 2022). Enligt vår utredning undrar flera mathjälpsaktörer om kommunernas verksamhetsbidrag ska överföras till välfärdsområdena, och i så fall vad det innebär för mathjälpsverksamheten. En aktör berättade att hen medvetet byggt upp en bred finansieringsbas så att verksamheten inte är beroende av bara en finansieringskälla. En mångsidig finansieringsbas skapar trygghet både för kontinuiteten i verksamheten samt arbetstagarnas engagemang och arbetshälsa.

Osäkerheten kring finansieringen har också lyfts fram i finansutskottets (2019) betänkande. I detta konstateras att finansieringen av mathjälpsverksamheten i framtiden måste etableras på en hållbar grund. Enligt finansutskottet ska mathjälpsverksamheten utvecklas till exempel genom att förbättra stödsystemets funktionalitet och införliva mathjälpsverksamheten med de regionala socialtjänsterna. (Utskottets betänkande FiUB 20/2019). Att etablera finansieringen av mathjälpsverksamheten på en hållbar grund skulle stödja utvecklingen av mathjälpsverksamhet och säkerställa att mathjälpen finns tillgänglig där den behövs. Hittills har mathjälpsverksamheten varit beroende av de så kallade julklappspengarna som årligen beviljas av riksdagen.

2.3 Svin- och överskottsmat

Livsmedlen som delas ut i mathjälpen är främst svin- och överskottsmat som riskerar att inte användas eller bli avfall. Enligt Naturresursinstitutets uppskattning delas det ut cirka 16–20 miljoner kilo mathjälp i Finland per år (Harrison, Kaustell & Silvennoinen 2020). Mathjälpen som delas ut i Finland doneras främst av butiker, grossister, livsmedelsindustrin och aktörer inom restaurangbranschen. En del av mathjälpsaktörerna har också delat ut EU-mat, vars distribution upphörde i mars 2022. EU-matens roll betonades särskilt på små orter där det finns få matgivare.

Tillgången på svin- och överskottsmat har försämrats i hela landet. Flera mathjälpsaktörer berättade att mängden svin- och överskottsmat har minskat de senaste åren på grund av butikernas effektiverade processer, rabatterade produkter samt olika företag som säljer svinmat. Man kan anta att mängden svinmat kommer att fortsätta minska i framtiden.

Mathjälpsaktörerna berättade också att man ofta får livsmedelsdonationer som inte längre duger till utdelning. Framförallt mindre aktörer ansåg att de inte alltid har möjlighet att påverka hurdana livsmedel butikerna donerar. Enligt vår utredning har kvaliteten på donerade livsmedel förbättrats när avhämtningen av donationerna har centraliserats till svinnterminaler eller nätverket för mathjälp. Tillsammans har aktörerna bättre möjligheter att inverka på kvaliteten av donerad mat.

Det finns regionala skillnader i mängden och kvaliteten på svin- och överskottsmat som doneras till mathjälpsaktörerna. På mindre orter är mathjälpsverksamheten beroende av ett fåtal givare, medan man på större orter får donationer från flera källor, såsom från fabriker och grossister. I huvudstadsregionen spelar matsvinnet i livsmedelsindustrins och butikernas centrallager en betydande roll. Många mathjälpsaktörer i södra Finland hämtar också regelbundet svin- och överskottsmat från huvudstadsregionen.

2.4 Logistiken för mathjälpen

Logistiken har en central roll inom mathjälpen. Vikten av logistiken betonas för mathjälpsaktörer som arrangerar mathjälpsevenemang oftare och mängden mat som delas ut är stor. Logistiken för mathjälpen inkluderar att hämta, sortera, förvara, transportera och distribuera mat till slutanvändaren. De flesta av mathjälpsaktörer tar själva hand om sin logistik. Utgående från våra besök kan man säga att mathjälpsaktörerna har olika logistiska rutiner. Praxis varierar beroende på mathjälpsverksamhetens omfattning och resurser.

Lokaler som finns tillgängliga, resurser och transportmateriel bestämmer möjligheterna för mathjälpsaktörens verksamhet. I sitt minsta format kan mathjälpen bedrivas av en enskild frivillig från bagageutrymmet i hens bil. Svinnterminalerna har däremot tillgång till större lokaler, avlönade arbetstagare och kylbilar. Få mathjälpsaktörer har tillgång till lokaler som är uttryckligen planerade för mathjälpsverksamhet. Då måste en lokal som är avsedd för annan användning ändras för att uppfylla kraven för en livsmedelslokal. Svinnterminalerna har grundats bland annat i lokaler som tidigare använts som lager. Lokaler som ursprungligen planerats för annan användning kan medföra utmaningar på grund av till exempel förflyttningen av varuflödena, arbets- och livsmedelssäkerheten eller att lokalerna är trånga. Ändringsarbeten kräver ofta betydande ekonomiska satsningar.

Utöver eventuella lönekostnader orsakar logistiken betydande kostnader för mathjälpsverksamheten, såsom el- och bränslekostnader, anskaffning av utrustning samt underhålls- och servicekostnader för transportfordonet eller -fordonen. För livsmedlens kylförvaring använder mathjälpsaktörerna ofta kyldiskar, kylskåp och frysar som donerats till dem. En del av aktörerna använder termocontainrar som extra utrymme, vilket möjliggör förvaring av både kalla och frysta produkter. Lokalerna och transportutrustningen som finns tillgängliga påverkar också hur mycket och vilken typ av donationer som kan tas emot. Överraskande utgiftsposter och den allmänna kostnadsökningen påverkar mathjälpsaktörens verksamhet direkt. Kostnadsökningen kan göra det omöjligt att fortsätta verksamheten om det inte finns pengar för att täcka kostnaderna.

Centraliserad logistik gör det möjligt att ta emot större donationer från till exempel industrin och samtidigt kan aktörerna spara sina resurser när till exempel bränslekostnaderna minskar. En annan fördel är att samarbetet möjliggör effektiv logistik och regional jämlikhet vid distributionen av svinn- och överskottsmat. Det här minskar konkurrensen mellan aktörer och eliminerar överlappande verksamhet. Det är lättare för givarna när alla aktörer agerar enligt samma regler. Då förblir processerna, som till exempel avhämtningen av svinnet, enkla. Det är bra att observera att logistik som centraliseras till en svinnterminal inte lämpar sig för alla områden, eftersom detta kräver ett tillräckligt befolkningsunderlag och rimliga avstånd. Å andra sidan kan centraliserad logistik också vara mycket småskalig och fortfarande stödja aktörer i området till exempel i glesbygder. Mycket långa transportkedjor ökar verksamhetskostnaderna på ett orimligt sätt och är problematiska för klimatet.

3. Samarbete inom mathjälpen

Flera mathjälpsaktörer bedriver ett omfattande samarbete inom mathjälpens olika delområden. Samarbete bedrivs särskilt med kommuner, församlingar, stiftelser och föreningar samt butiker, företag och livsmedelsindustrin. Enligt vår utredning bedrivs samarbetet oftast med kommunen eller staden. Kommunerna och städerna anses ofta som nödvändiga möjliggörare av verksamheten, eftersom de erbjuder aktörerna bland annat kostnadsfria lokaler. Det ekonomiska stödet som erbjuds av församlingar och kyrkliga samfälligheter är också livsviktigt för många mathjälpsaktörer. I de flesta svinnterminaler är en församling eller en kyrklig samfällighet en av finansiärerna och förvaltarna av verksamheten, till exempel för Gemensamt bord, Stadin Safka och matbanken Ruokapankki i Tammerfors.

Några mathjälpsaktörer samarbetar också med läroanstalter. Man kan till exempel genomföra en enskild kurs, en examensdel eller hela examen inom mathjälpslogistik. Mathjälpens kunder ingår också i samsarbetsnätverken eftersom man vill öka deras delaktighet i mathjälpsverksamheten bland annat som frivilliga eller sysselsatta.

Etableringen av mathjälpen syns i utvidgningen av partnerskap och det tätare samarbetet mellan sektorer. Olika nätverk för mathjälpen har blivit vanliga lokalt och i ökad utsträckning även nationellt. (Salonen & Alppivuori 2021.) Det tätare samarbetet påskyndades bland annat av det gemensamma projektet som Sitra och Gemensamt bord hade 2018–2020 samt projektet Inkluderande gemenskap (Osallistava yhteisö) 2019–2021. Statsunderstöden styr också organisationerna som fått understöd till att samarbeta genom skyldigheten att samverka och kräver att mathjälpsverksamheten meddelas i Mathjälp.fi. Mathjälp.fi gör det möjligt för aktörerna att synliggöra sitt arbete gemensamt.

Samarbetet mellan aktörerna inom mathjälpen påverkas av regionala särdrag, såsom hur många mathjälpsaktörer det finns på orten. Enligt vår utredning har mathjälpsaktörerna huvudsakligen en positiv inställning till samarbetet och ser det som ett stöd för den egna verksamheten. Samarbetet är också utbyte av information mellan aktörerna. Till exempel deltar ofta nästan hundra aktörer i de månatliga mötena på webben för mathjälpsaktörer, vilket berättar om mathjälpsaktörernas intresse av att höra om bra rutiner från andra aktörer.

Nationellt varierar samarbetet inom mathjälpen, men på många orter har samarbetet intensifierats ännu mer på grund av undantagstillståndet orsakat av coronapandemin. I lägesbilden av mathjälpen såg mathjälpsaktörerna det intensifierade samarbetet som ett stöd för utvecklingsarbetet. I synnerhet sågs ökningen av lokalt samarbete som ett stöd för att utveckla verksamheten, en möjlighet att organisera mathjälpen mer kostnadseffektivt samt för att nå de hjälpbehövande i området. (Mathjälp.fi och Blåbandsförbundet i Finland r.f 2022.) Samarbetet mellan mathjälpsaktörerna är ett viktigt verktyg för påverkan, vilket gör att teman om mathjälp kan lyftas fram i hela landet. Genom att öka det nationella samarbetet mellan svinnterminalerna kan dessutom tillräckligheten och den distribuerade matens mångsidighet utjämnas över hela landet.

3.1 Samarbetsmodeller inom mathjälpen

Beskrivningen av modellerna för samarbetet som bedrivs inom mathjälpen grundar sig på diskussioner med mathjälpsaktörerna under utvecklingsprojektet, tidigare utredningar samt information som getts vid olika möten och seminarier. Modellerna vi beskriver är förenklingar av de mångformiga nätverk och nätverk inom nätverken som finns inom mathjälpen. Kombinationer av dessa modeller kan också förekomma på olika orter.

En aktör i området

I modellen med en aktör ansvarar en enskild mathjälpsaktör ensam för mathjälpsverksamheten i området. Antalet givare är ofta litet, och därför är tillgången till svinnsmat varierande och verksamheten sårbar. Även om det inte finns något samarbete med andra mathjälpsaktörer bedrivs samarbetet ofta med andra aktörer såsom kommunen, lokala butiker och andra givare av livsmedel, samt med den evangelisk-lutherska församlingen. Samarbetet avser oftast verksamhetens finansiering och lokaler, livsmedelsdonationer samt samarbete med socialväsendet och diakoniarbetet. Modellen med en aktör är vanlig särskilt på små orter där det inte finns några andra aktörer eller där avståndet mellan aktörerna är för långt.

Organisationernas områdesgränser

Samarbetet med andra mathjälpsaktörer är ofta begränsat till att man känner de andra aktörerna i området. Aktörerna är medvetna om varandras verksamhetsområden och givare. Dessa respekteras bland aktörerna och man ser inget behov av ett tätare samarbete. Om man får fler donationer än vad som behövs för de egna behoven, ges dessa till andra aktörer. Denna typ av samarbete har tidigare beskrivits som spontant samarbete (Passoja m.fl. 2021), där aktörerna kontaktar varandra när de behöver hjälp. Samarbetet med kommunen är fokuserat på finansiering och lokaler samt kommunikation med socialväsendet. Områdesgränser förekommer i kommuner och städer av alla storlekar.

Gemensamt arbete

I modellen gemensamt arbete ordnas evenemang inom mathjälpen tillsammans i samarbete mellan olika organisationer. Mathjälpsverksamheten är ofta ett gemenskapligt evenemang där mathjälpen är en verksamhet som samlar folk tillsammans. Det här syns i den nära växelverkan mellan mathjälpsaktörerna. Mathjälpsaktörerna delar samma donationsgivare och kunder, och kan verka i gemensamma lokaler. I samarbetet är den ansvariga arbetstagarens eller organisationens roll viktig. Kommunen stöder aktören med olika projekt- och verksamhetsunderstöd. Mathjälpen organiseras ofta som ett samarbete mellan aktörerna, särskilt på små orter.

Avtalsmässigt samarbete

I avtalsmässigt samarbete förhandlar mathjälpsaktörerna med varandra om bland annat tidpunkter för mathjälpsevenemangen, avhämtningstider och användning av lokaler. På mindre orter använder mathjälpsaktörerna ofta samma lokal en vecka eller dag i taget. I områden där mathjälpsverksamheten är beroende av butikernas överskotts- och svinnsmat är det vanligt att aktörerna kommer överens om till exempel avhämtningstider. Detta gör det möjligt för varje organisation som bedriver mathjälpsverksamhet att få överskotts- och svinnsmat. För att alla ska ha utrymme att vara verksamma är kommunikationen med andra aktörer i området viktig. Avtalsmässigt samarbete är vanligt på små och medelstora orter.

Koordinerade nätverk

Man kan tala om ett koordinerat nätverk när det avtalsmässiga samarbetet har blivit tätare och utvidgats till att omfatta alla eller åtminstone de flesta aktörerna i ett visst område, såsom aktörerna i kommunen eller staden. En gemensam nämnare för de koordinerade nätverken är att de ofta har en avlönad anställd för att koordinera samarbetet. Inom koordinationsgrupperna bedrivs ett tätare samarbete, man känner varandra bättre och funderar på lösningar på utmaningarna inom området tillsammans. De koordinerade nätverken träffas regelbundet, anordnar gemensamma evenemang och utbildningar samt kommer överens om spelreglerna.

Tack vare koordinationsgruppen eller nätverket bedrivs ofta logistiskt samarbete i området. Medlemmarna i nätverket delar till exempel större donationer mellan varandra. På vissa orter gör nätverken gemensamma projektansökningar som används för att utveckla den regionala mathjälpsverksamheten. Det finns nästan alltid en kommunrepresentant i koordinationsgrupperna eller nätverken, eftersom kommunerna ofta finansierar nätverket och/eller dess aktörer direkt. Koordinationsgrupperna och nätverken inom mathjälpen verkar i olika delar av Finland. Att skapa entusiasm är viktigt för att intensifiera samarbetet. En impuls för att intensifiera samarbetet kan komma från ett besök hos ett annat nätverk eller en samarbetsutbildning.

Svinnterminaler

Svinnterminalen Yhteinen pöytä – Gemensamt bord som grundades 2015 i Vanda har inspirerat andra aktörer att grunda regionala svinnterminaler och intensifiera det logistiska samarbetet. Det finns svinnterminaler i Vanda, Helsingfors, Träskända, Åbo, Lahtis, Uleåborg, Vasa, Tammerfors, Mäntsälä, Jyväskylä och Vichtis. Svinnterminalerna erbjuder logistik för mathjälpen till medlemmarna i sitt nätverk, ökar den distribuerade matens mångsidighet samt stärker det regionala samarbetet. För en enskild mathjälpsaktör som hör till en svinnterminal minskas verksamhetskostnaderna och frivilligresurser frigörs.

Med hjälp av det logistiska samarbetet kan mathjälpsaktörerna i området sammanföras och lära känna varandra. Svinnterminalerna ordnar regelbundna nätverksträffar, och tack vare träffarna är samarbetet mellan mathjälpsaktörerna i området tätare. Gemensamma värderingar och mål definieras i nätverket och mathjälpen utvecklas tillsammans. Nätverket är ett regionalt forum för mathjälpsaktörerna, där problem som finns i regionen löses och regionala nyheter delas. Det ansvariga organet för svinnterminalen kan vara staden, en församling, en organisation eller en kombination av dem.

Samarbete mellan nätverken

Samarbete mellan nätverken sammanför mathjälpsaktörer i olika områden i större utsträckning över områdes- och kommungränser. Till exempel fördelas stora mängder donationer som ofta fås från industrin mellan olika svinnterminaler och vädjanden upprättas tillsammans. Ett exempel på samarbete mellan nätverken är mathjälpsaktörernas möten på webben, där mathjälpsaktörerna träffas en gång i månaden kring ett gemensamt tema. Mötesnätverket omfattar redan 390 mathjälpsaktörer från hela Finland, vilket visar nätverkets betydelse inom fältet som ett forum för informationsförmedling och gemensam diskussion.

Genom det gemensamma påverkansarbetet och informationsproduktionen har mathjälpsarbetet synliggjorts regionalt och nationellt. Till exempel i ett område sammanställde mathjälpsaktörerna sin statistik och visade täckningen och effektiviteten av deras verksamhet för kommunen. I påverkansarbetet är det centralt att producera information både i samarbete mellan mathjälpsaktörerna och i samarbete med forskare, forskningsinstitutioner och övriga intressenter. Bland annat har lägesrapporterna som producerats i samarbete belyst de samhällseliga problemen och vikten av mathjälpsarbetet som ett stöd för att mathjälpskunderna ska klara vardagen. Statistiken från Mathjälp.fi har också använts i olika forskningsprojekt. Samarbete mellan nätverken innefattar även till exempel aktörernas gemensamma ställningstaganden, utlåtanden och meddelanden till medierna.

4. Sammanfattning och slutsatser

I utredningen har verksamheten hos mathjälpsaktörer i olika storlekar i Finland granskats. Syftet var att beskriva det nuvarande läget för mathjälpen. Mathjälpen i Finland är mångsidig och det finns lika många sätt att genomföra mathjälpen som det finns aktörer inom mathjälpen. Mathjälpen organiseras genom allt från enskilda individers utdelningar från bakluckan i deras bil till mathjälp som genomförs av omfattande multidisciplinära nätverk. Utgångspunkten för verksamheten är att hjälpa mathjälpskunderna. Mathjälpen är ett effektivt hjälparbete, där hjälpbehövaren har möjlighet att utöver mat även få tjänstevägledning eller annan hjälp som stöd för att klara vardagen.

Grundorsakerna som ligger bakom behovet av mathjälp, såsom utkomstsvårigheter och hälsoproblem, kan dock inte besvaras enbart med mathjälp från den tredje sektorn. Mathjälpen ska i första hand vara tillfälligt nödhjälp, och den bör inte bli ett komplement till socialskyddet som varar i årtal. Mathjälpen löser inte problem med fattigdom, utan utkomsten bör förbättras genom att till exempel höja grundskyddet. Vid sidan av mathjälpen är det också nödvändigt att utveckla den offentliga sektorns verksamheter som främjar välbefinnande och hälsa samt förbättra deras tillgänglighet med arbete på gräsrotsnivå. På så sätt kan man nå personer som hamnat utanför systemet och stödja mathjälpskunderna att klara sig i vardagen på ett övergripande sätt. Utvecklingsarbetet är aktuellt i synnerhet nu när de nya välfärdsområdena inleder sin verksamhet. Behovet av mathjälp ser likväl ut att vara bestående, och behovet av hjälpen växer sannolikt bara under den kommande vintern i och med de stigande mat- och energipriserna.

Även om det enligt vår utredning fanns många skillnader i genomförandesätten och omfattningen av mathjälpen, var aktörernas utmaningar och bekymmer mycket lika i hela Finland. För de flesta aktörer var grundfrågan densamma: hur tryggar man verksamheten och erbjuder hjälp till alla när man har begränsade resurser? Mathjälpsaktörerna har rapporterat ett ökat behov av hjälp och samtidigt en minskning av tillgången på svinn- och överskottsmat. När behovet av hjälp ökar och svinn- och överskottsmaten minskar, kan mathjälpsaktörerna stöta på utmaningar i framtiden för att fortsätta sin hjälpverksamhet. I synnerhet för små mathjälpsaktörer är ytterligare en utmaning antalet frivilliga och hur de orkar, medan verksamheten för större aktörers verksamhet utmanas av kontinuiteten i finansieringen och lokalernas lämplighet för mathjälpsverksamheten.

Förändringar i verksamhetsmiljön medför sina egna utmaningar för mathjälpen. För det första påverkar ökningen av konsumentpriserna mathjälpsaktörernas verksamhet direkt. De höjda bränsle- och elpriserna försämrar mathjälpsaktörernas möjligheter att bedriva sin verksamhet, eftersom logistikkostnaderna ökar. De höjda priserna på bränsle, el och i synnerhet mat försvårar också ställningen för hjälpmottagare med små inkomster, vilket kommer att påskynda det ökade mathjälpsbehovet. Enligt Statistikcentralen (2022) har priset på mat i augusti 2022 stigit med 12,5 procent jämfört med augusti 2021. Enligt FPA:s (2022) uppskattning har prishöjningen 2022 lett till fattigdom för över 60 000 nya hushåll. Av dessa är 16 000 barnfamiljer. När konsumentpriserna stiger är risken att allt fler blir tvungna att förlita sig på mathjälp långvarigt.

Det växande behovet av hjälp kan inte besvaras enbart genom att öka mathjälpen, utan hjälpmotagarnas ställning bör förbättras genom att till exempel höja grundskyddet. Socialskyddsreformen bör ta hänsyn till vilka olika livssituationer de som behöver mathjälp befinner sig i, såsom överskultsättning, så att de bakomliggande grundorsakerna kan påverkas. Inom mathjälpen är till exempel underutnyttjande av utkomststöd vanligt. Det är bra att observera att man inte tyr sig till mathjälpen endast på grund av ett otillräckligt socialskydd eller dess underutnyttjande, utan i bakgrunden finns många olika skäl. Mathjälpen används ofta i situationer där små inkomster måste avsättas till någon anskaffning, medicin- och hälsovårdskostnader, boendekostnader eller andra oförutsedda utgiftsposter.

För det andra har mängden svinn- och överskottsmat minskat, eftersom butikerna har effektiviserat sina processer bland annat genom att sänka priset på produkterna när den sista försäljningsdagen närmar sig. Dessutom överför olika plattformstjänster svinnet till kommersiell försäljning. För dem som donerar är det också en del av miljöansvaret att minska svinnet, vilket förmodligen kommer att betonas ännu mer i framtiden. För mathjälpsarrangören är målet dock motsägelsefullt, eftersom verksamhetsvillkoret för mathjälpen är överskotts- och svinnmat. Utöver den minskade mängden donerad mat har mängden av mat som delas ut synts när EU:s livsmedelshjälp har upphört. EU:s livsmedelshjälp har stått för cirka 10 procent av mängden mathjälp som delas ut (se Harrison m. fl. 2020). Upphörandet av EU:s livsmedelsutdelning har haft konsekvenser särskilt på små orter, där den i vissa fall har varit den enda formen av mathjälp.

För det tredje orsakar oenhetligheten och osäkerheten i finansieringen av mathjälpen bekymmer. Mathjälpen organiseras och utvecklas med olika projekt, vilket medför utmaningar för den långsiktiga utvecklingen av verksamheten. När den egna verksamheten ligger i vågskålen är det svårt att fokusera på att öka samarbetet. Långsiktigt utvecklingsarbete ska grunda sig på enskilda organisationers tryggade finansieringsbas. Inom mathjälpen har det väckts särskild oro över vem som finansierar verksamheten i framtiden: kommunen eller välfärdsområdet.

Det växande behovet av mathjälp, den minskande mängden svinn- och överskottsmat samt de stigande konsumentpriserna utgör utmaningar för genomförandet av mathjälpen. Resurserna som mathjälpsaktörerna har är inte längre nödvändigtvis tillräckliga för att utveckla eller ens upprätthålla verksamheten. I den föränderliga verksamhetsmiljön ser många mathjälpsaktörer samarbete som den enda lösningen på utmaningarna inom mathjälpen. Med samarbete kan aktörerna bland annat minska logistikkostnaderna, få mer tid för bemötanden samt trygga tillräckligheten av svinn- och överskottsmat för alla som behöver mathjälp.

Då mathjälpsverksamheten utvecklas har aktörerna själva den centralaste rollen. Det är viktigt att förmedla aktörernas tysta kunskap, lokala visdom och goda praxis till beslutsfattarna. Det är dock svårt för en enskild aktör att göra sin röst hörd på egen hand, och därför har nätverken en viktig roll i påverkansarbetet. Enligt vår utredning stöds upprätthållandet och bildandet av dessa nätverk av koordination. En nationell samordning av mathjälpen stöder genomförandet av både den praktiska verksamheten och utvecklingsarbetet. I framtiden kunde en expertgrupp fungera som informationsförmedlare inom mathjälpen. Genom expertgruppen förmedlas information om mathjälpen vidare till beslutsfattarna och en dialog förs mellan mathjälpen och beslutsfattarna. På så sätt skulle utvecklingsarbetet inom mathjälpen ha samma riktning och aktörernas verksamhet skulle stödja varandra.

Källor

Eronen, A. & Londen, P. (2022). *Sosiaalibarometri 2022 erityiskatsaus*.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. SOSTE Finlands social och hälsa rf. Helsingfors.

Halme, K., Wiikeri, J. & Ahonen, E. (2018). *Yhteinen pöytä – vaikuttavuusarviointi*.

Arviointiraportti. 4FRONT Oy. Läst 15.4.2022.

Kan läsas på: <https://bin.yhdistysavain.fi/1592855/aOGkHPELBzbPhU2xszfRoRC5pH/Yhteisen%20p%C3%B6yd%C3%A4n%20vaikuttavuusarvioinnin%20loppuraportti%202018.pdf>

Harrison, E., Kaustell, K. & Silvennoinen, K. (2020). *Ruoan uudelleenjakelu ja ruokahävikin vähentäminen*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 31/2020. Naturresursinstitutet. Helsingfors.

Karjalainen, J., Hossain-Karhu, R, Marjamäki, R. & Sinkkonen, A. (2021). *Ruoka luo yhteyden*. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Huvudstadsregionens kompetenscentrum inom det sociala området Socca.

FPA. (2022). *Hintojen nousu vei yli 60 000 kotitaloutta köyhyyteen – lapsilisän muutokset lieventäisivät lapsiperheköyhyyttä vain vähän*. Läst 23.9.2022.

Kan läsas på: https://www.kela.fi/ajankohtaista/-/asset_publisher/mHBZ5fHNro4S/content/hintojen-nousu-vei-yli-60-000-kotitaloutta-koyhyteen-lapsilisän-muutokset-lieventaisivat-lapsiperheköyhyyttä-vain-vahan

Kyrkostyrelsen. (2022). *Seurakunnat*. Läst 31.3.2022.

Kan läsas på: <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/kirkon-organisaatio/seurakunnat>

Laihiala, T. & Nick, R. (2020). *Koronakriisin vaikutukset ruoka-apuun keväällä 2020*. Selvitys. Kyrktjänst.

Ohisalo, M., Eskelinen, N., Laine, J., Kainulainen, S. & Saari, J. (2013). *Avun tilkkutäkki Suomalaisen ruoka-apukentän monimuotoisuus*. Esbo: Penningautomatföreningen.

Ohisalo, M. (2017). *Murusia hyvinvointivaltion pohjalla: leipäjonot, koettu hyvinvointi ja huono-osaisuus*. Östra Finlands universitet.

Passoja, J., Ahonen, J. & Jokelainen, S. (2021). *Yhteistä näkemystä etsimässä – selvitys ruoka-apukentän yhteistyöstä*. Blåbandsförbundet i Finland.

Mathjälpi.fi och Blåbandsförbundet i Finland (2022.) *Ruoka-avun tilannekatsaus kevät 2022*. Läst 2.5.2022. Kan läsas på: <https://ruoka-apu.fi/wp-content/uploads/2022/04/Ruoka-avun-tilannekatsaus-2022.pdf>

Livsmedelsverket (2022). *Täytäntöönpanoraportti 2021. Vähävaraisten avun rahaston toimenpideohjelma 2014-2020*. Läst 20.4.2022. Kan läsas på: <https://www.ruokavirasto.fi/yhteisot/tuet-ja-kehittaminen/ruoka-apu/aineistot-ja-raportit/>

Salonen, A. S., & Alppivuori, K. (2021). *Kaupungin ja järjestökentän yhteistyö espoolaisen ruoka-avun kentällä koronakriisissä keväällä 2020: Näkökulmia vakiintuvaan ruoka-apuun*. Diakonian Tutkimus.

Statistikcentralen. (2022). *Kuluttajahintaindeksi elokuu 2022*. Läst 20.9.2022. Kan läsas på: <https://www.stat.fi/julkaisu/cktv8j4825duob55pyddf4oi>

Finansutskottet. (2019). *Valiokunnan mietintö VaVM 20/2019 vp*. Läst 10.8.2022. Kan läsas på: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/TalousarvioMietinto/Sivut/VaVM_20+2019.aspx

Zitting, J. & Nick, R. (2022). *Verkkopalvelu tarjoaa tietoa monipuolisesta ruoka-aputoiminnasta*. Dialogi. Diak. Läst 20.5.2022. Kan läsas på: <https://dialogi.diak.fi/2022/05/04/verkkopalvelu-tarjoaa-tietoa-monipuolisesta-ruoka-aputoiminnasta/>

Humanitet
Jämlikhet
Neutralitet
Oberoende
Frivillighet
Enhetlighet
Universalitet